

De mariniers in de Nederlandse krijgsmacht.

Door dr. H.L. Zwitser

De periode van de Republiek

Tijdens de Tachtigjarige oorlog hadden de admiraliteiten in de Republiek herhaaldelijk voor hun schepen behoefte aan musketiers die voornamelijk werden ingezet bij de Vlaamse kust en bij de beveiliging van de kustwateren. De belangrijkste taak van deze soldaten was het afgeven van geweervuur. In 1627 werden voor dit doel vanuit het leger 400 man infanterie afgestaan. Toen Frederik Hendrik weigerde nog meer musketiers te leveren, besloten de Staten-generaal een jaar later toch vier compagnieën Nederlanders van elk 150 man aan te wijzen en dat aantal, op kosten der admiraliteiten, uit te breiden tot een sterkte van 250 man, zodat met over 1000 man kon beschikken. Tijdens de slag bij Duins in oktober 1639, toen Maarten Harpenszoon Tromp voor de Engelse kust de Spaanse vloot vernietigde, waren er zelfs 3.000 musketiers aan boord van de Nederlandse schepen. Hun commandant was luitenant-kolonel Abraham de Bije van Albrantswaard van het regiment-vuurroers dat, in tegenstelling tot de overige regimenten, was uitgerust met vuursteengeweren, in de wandeling snaphanen genoemd. Na de vrede van Munster in 1648 verdwenen de musketiers van de vloot en werden de in 1628 opgerichte compagnieën afgedankt. De eerste Engelse oorlog (1652-1654) had geleerd dat de vloot niet zonder musketiers kon stellen. De kwestie was of het een taak was van de admiraliteiten om in de vraag naar musketiers te voorzien, of dat deze, zoals voor 1648 was gebeurd, konden worden onttrokken aan het leger, dat overigens in aantal en sterkte geen schaduw meer was van de armée die het grondgebied van de Republiek had afgerond. Uiteindelijk machtigden de Staten-Generaal de zeeprovincies Holland, Zeeland en Friesland om uit de regimenten van het Staatse leger die deze gewesten ter betaling waren toegewezen, musketiers aan te wijzen om op de vloot te dienen.[1]

De toenmalige zwakte van het leger noemt men niet, zoals te doen gebruikelijk, op rekening schrijven van een mateloze bezuinigingswoede, of wijten aan het feit dat omstreek de helft van de manschappen uit vreemdelingen bestond – dat was trouwens op de vloot ook het geval – maar heeft eerder te maken met de omstandigheid dat de eerste tien à vijftien jaren na de Vrede van Munster de dreiging van over zee voor de Republiek veel groter was dan die van over de landsgrenzen. Engeland was op zee een geduchte concurrent geworden, en na de Eerste Engelse Oorlog, had de Republiek de versterking van de vloot dan ook voorrang gegeven boven die van het leger. Een dergelijke keuze was noodzakelijk geweest omdat voor zowel een sterke vloot als een sterk leger 's lands financiën niet toereikend waren.

Door de uitbreiding van de vloot nam de behoefte aan zeesoldaten steeds meer toe, en in december 1657 stelde de Raad van State voor een afzonderlijk 'Regiment de Marine' op te richten, onder meer om te voorkomen dat steeds maar troepen werden onttrokken aan de garnizoenen langs de grenzen.

Enige uitwerking heeft dat verzoek niet gehad. Pas toen de Raad van State eind 1664 adviseerde 'soo haest doenlijck het regiment de marine in train [te brengen]', besloten de Staten Generaal op 18 december 1664 dat enkele van hun leden over deze kwestie nader

contact zouden opnemen met de Raad van State. Na vijf dagen leidde dit overleg tot een resolutie van de Staten Generaal waarin de Raad van State werd verzocht 4.000 soldaten te employeren op 's lands oorlogsschepen en deze op te voeren op de Staat van Oorlog voor het jaar 1665.

De maandelijksse kosten voor de aan te werven 4.000 soldaten zouden omstreeks fl. 33.000,- bedragen. Hiervan kwam ten laste van de provincie Holland 3020 man à fl. 25.000,- ten laste van Zeeland 370 man à 3.150,- ten laste van Friesland 466 koppen à fl. 4.000,- en ten laste van Overijssel 144 man à fl. 1.250,-. Het was de bedoeling dat de 4.000 man, naar rato van het aantal dat elk dezer provincies voor z'n rekening na, zouden worden verdeeld over de compagnieën der infanterieregimenten die op de repartitie van elk der genoemde vier gewesten stonden.

Het omslachtige van dit systeem was dat deze sloopssoldaten over allerlei garnizoenen waren verdeeld en niet onmiddellijk na afroep beschikbaar waren. Op 19 augustus 1664 namen de Staten van Holland, het gewest dus waarom 3020 man sloopssoldaten waren gerepatrieerd, een resolutie aan waarbij de Gecommitteerde Raden, zeg maar het dagelijks bestuur van het gewest, werd verzocht een advies op te stellen hoe deze zouden kunnen worden gesepareerd van de compagnieën waarbij ze in onderhoud waren gesteld, om ze in een afzonderlijk korps onder te brengen. Dit advies leidde ertoe dat de Staten van Holland op 6 oktober 1655 besloten de 39 'soldaten van Marine' die bij de Nederlandse compagnieën die op de repartitie van Holland stonden, waren ondergebracht, in een 'separat Corps' te verenigen, waarvan elke compagnie maximaal 100 man zou tellen. Een maand later werd een concept opgesteld inzake het gebruik van een of meer 'regementen de Marine'.

Na onderzoek daarvan, en gehoord de inzichten van luitenant-admiraal De Ruyter, besloten de Staten van Holland op 10 december 1665 om alle mariniers die bij afzonderlijke compagnieën waren ondergebracht te ontslaan of af te detacheren, en in plaats daarvan een 'regement Sloopssoldaten' op te richten waarvan iedere compagnie zou bestaan uit 120 koppen. De compagnieën moesten worden samengesteld uit bekwame zeelieden, althans uit mensen die als matroos of als soldaat reeds hadden gevaren. Voor zover dat het geval was met de hierboven genoemde te licentiëren of te detacheren mariniers kon men die aanwerven, maar daarnaast moest, zoveel als doenlijk was, buiten de landsgrenzen op vreemde kusten worden geworven. Alle hoofdofficieren, de kapiteins, de lagere officieren, de onderofficieren en de soldaten werden speciaal tot de dienst ter zee aangewezen, met dien verstande dat zij te land naast de andere infanterieregimenten van het Staatse Leger dienst moesten doen. Indien de sloopssoldaten op zee niet benodigd waren zouden ze in de zeehavens worden gelegerd of in plaatsen in de omgeving waar zij de gewone garnizoensdienst moesten verrichten en in voorkomend geval aan veldtochten moesten deelnemen. De soldaten van het regiment sloopssoldaten zouden worden uitgerust met vuursteengeweren 'naedemael het gebruyck van Musquetten met Lonten op Zee niet geheel bequaem is'. Op 18 december werd nog bepaald dat aan hoofdofficieren, commandeurs of gewone kapiteins van 's lands zeemacht 'nu of in de toekomst' geen compagnieën zouden worden gegeven.

In totaal zou het regiment uit negentien compagnieën bestaan, waarvan de 'compagnie colonelle' 170 man, en de overige achttien elk 120 koppen zou tellen. Tot commandant wezen de Staten van Holland Willem Joseph van Ghent aan, luitenant-kolonel in het Waalse Regiment en Commandeur van Hellevoetsluis. François Palm, kapitein en commandeur op het fort De Groote Warande bij Breda, ontving een acte als luitenant-kolonel en Johan Belgicus graaf van Horne-Lookeren als majoor. De 'compagnie colonelle' was uiteraard voor Van Ghent, terwijl Palm en De Horne een gewone compagnie van 120 man kregen. Uiteraard moesten die compagnieën, evenals die van de kapiteins, luitenants, vaandrighs en van de drie civiele heren die tot compagniescommandant waren aangewezen, alle nog worden opgericht. De voordrachten die Holland had gedaan met betrekking tot de aanwijzing van een kolonel en

andere officieren van het regiment, werden later bekrachtigd door een commissiebrief van de Raad van State.

In 1669 werden de door Holland betaalde mariniers gesplitst in twee regimenten, met elke een 'compagnie colonelle' van 150 man en 19 compagnieën van 89 koppen. De op de repartitie van Overijssel geplaatste 144 mariniers kwamen in 1667 op die van Holland. De scheepssoldaten of mariniers die Zeeland in betaling had waren ingedeeld in vier compagnieën, in het rampjaar 1672 uitgebreid tot tien en daarna tot 1678 in sterkte variërend van elf tot zeven compagnieën. De Friese mariniers telden in 1673 achttien compagnieën, een aantal dat later weer daalde tot vier, ingedeeld bij vier infanterieregimenten. Op 12 september 1678, een maand na de Vrede van Nijmegen bepaalden de Staten-generaal dat de beide regimenten mariniers op de repartitie van Holland hun status als mariniers regiment verloren, terwijl bovendien het 2^e regiment werd ontbonden. Enkele Zeeuwse en Friese compagnieën behielden toen de naam marinier.

Tijdens de Negenjarige Oorlog (1688-1697) werden drie bestaande infanterieregimenten in mariniersregimenten veranderd. Twee daarvan keerden in 1711 terug tot de reguliere infanterie, terwijl het derde regiment in 1748 werd opgeheven en gevoegd bij het infanterieregiment van Johan Chion de Vergé.

Een slavenopstand in de Nederlandse kolonie Berbice in 1763, waarheen de Staten-Generaal een expeditiekorps zonden onder commando van Jan Marius de Salve, kolonel-commandant van het regiment van Christiaan Carel prins van Stolberg. Na terugkeer besloten de Staten-Generaal het expeditiekorps te handhaven als een regiment mariniers, dat in voorkomend geval op de vloot zou kunnen worden ingezet. Voor een soortgelijke expeditie ging er in 1773 een voor dat doel opgericht regiment mariniers naar Suriname, onder commando van kolonel Louis Henry de Fourgeoud. Bij de nummering van de nationale infanterieregimenten van het Staatse leger in 1772 ontving het mariniersregiment van De Salve het nummer 19 en dat van Fourgeoud het nummer 21. Deze regimenten bleven bestaan tot de revolutie van 1795, waarna de mariniers van het Regiment van het in juli 1795 nieuw gevormde leger van de Bataafse Republiek, terwijl die van het Regiment Nationalen nr 21 over het 2^e en 3^e bataljon van de 3^e Halve Brigade werden verdeeld.

Na 1795

Ook de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland hebben mariniers gekend in de vorm van scheepsdetachementen, die werden gecommandeerd door 'luitenants der marine'. De inlijving bij Frankrijk in 1810 had tot gevolg dat de hele zeemacht overging naar de Franse marine, terwijl de korpsen van het leger werden vernummerd of van naam veranderd.

Na de vrijwording in november 1813, kreeg bij Koninklijk Besluit van 6 februari 1814 de kapitein der zee P.R. Cantzlaar, die zich met enkele ander zeeofficieren had aangeboden om bij de landmacht te dienen, toestemming om boven en behalve de korpsen van het leger nog een bataljon mariniers op te richten dat moest worden ingericht conform de infanteriebataljons van de armee.

Uit allerlei voorschriften blijkt dat de mariniers gedurende de gehele 19^e eeuw op diverse terreinen een band hebben onderhouden met de landmacht. De administratie bij het Korps Mariniers was in handen van kwartiermeester van de landmacht, die zelfs een tijdlang in landmachtuniform dienst deed. Ook werd bepaald dat officieren der mariniers buiten dienst een driekante hoed moesten dragen volgens het bestaande landmachtmodel. Bij parades of gecombineerde dienst aan de wal kwamen de mariniers achter de artillerie van het leger. Later werd dat gewijzigd en moesten de mariniers in dergelijke omstandigheden rang nemen na de infanterie. Alleen aan boord van schepen mochten zij op de rechtervleugel staan als ook troepen van de landmacht waren ingescheept.

Naast de genoemde voorbeelden bestonden nog talloze andere bepalingen, zoals op het gebied van de werving, de krijgswetten en de krijgstucht, de dienst in de garnizoenen en de geneeskundige behandeling, die de band met het leger onderstreepten. Alle voorschriften betreffende de mariniers zijn dan ook terug te vinden in het Recueil Militair waarin alle wetten, besluiten en orders betreffende de Koninklijke Nederlandsche Landmacht waren opgenomen.

Die, ongetwijfeld knellende, band werd pas geslecht bij Koninklijk Besluit van 17 november 1908, nr. 38. om deze ontkoppeling te kunnen bewerkstelligen zonder dat hiervoor eerst het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te Water en het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te Lande te worden gewijzigd, had de minister van Marine, J. Wentholt, in overleg met zijn collega van Oorlog, F.H.A. Sabron, een list bedacht, door de mariniers los te maken uit het garnizoensverband met de landmacht. De betekenis hiervan was dat de leden van het Korps Mariniers, ook als zij aan de wal gekazerneerd zouden zijn, geheel tot de Zeemacht zouden behoren en onder de wetten voor het krijgsvolk te water zouden vallen. Het bij bovengenoemd KB gewijzigde artikel 1 van de Regeling voor het Korps Mariniers luidde dan ook: 'Het Korps Mariniers behoort tot de Zeemacht', een zinsnede die tevoren nooit in de Regeling had gestaan. In de nieuwe toestand zou de kazerne waarin de mariniers waren gelegerd voortaan als een schip worden beschouwd, en elk der drie afdelingscommandanten als de commandant van een schip, en de mariniers zelf als schepelingen.

Slotbeschouwing

Bij de uitreiking van het vaandel Korps Mariniers op 16 september 1929 op het Malieveld in Den Haag, noemde HM Koningin Wilhelmina het Korps Mariniers het 'oudste corps onzer weermacht'. De ministeriële verantwoordelijkheid voor deze woorden droeg de toenmalige minister van defensie, J.M.J.H. Lambooy. Hoe hij aan deze wijsheid is gekomen kan helaas niet meer worden vastgesteld omdat zich bij het concept Koninklijk Besluit van 24 april 1929, nr. 116, inzake de toekenning van een vaandel aan het Korps Mariniers geen zogenaamde voorstukken bevinden. In de voorbereidende fase had de bewindsman in oktober 1928 in een geheime brief aan de koningin de beweegredenen uiteengezet waarom het Korps een vaandel moest hebben, en welke wapenfeiten er op vermeld konden worden. Bij de inval van de Duitsers in 1940 is echter het gehele geheim archief van het Ministerie van Defensie uit voorzorg in de kachel verdwenen, zodat de motieven van de minister wel altijd in het duister zullen blijven. Niettemin kan men op constitutionele gronden rustig aannemen dat de constatering, vervat in de hierboven geciteerde woorden van de Koningin, een der argumenten is geweest die de minister had aangevoerd om het Korps Mariniers te begiftigen met een vaandel.

Ongetwijfeld heeft minister Lambooy niet geweten dat hij zich op historisch drijfzand begaf toen hij meende het Korps Mariniers het epithon 'oudste corps van de krijgsmacht' te kunnen toekennen op grond van het feit dat het corps in 1655 werd opgericht, het jaartal dat ook op het vaandel staat vermeld. Men zou zelfs de stelling kunnen verdedigen dat, gezien de manier waarop de landmacht – uitgezonderd de genie van het Korps Rijdende Artillerie – in die tijd de krijgsgeschiedenissen van voor 1810 verwaarloosde, het Korps Mariniers een belangrijke daad stelde door wel terug te gaan tot de tijd van de Republiek.

Inmiddels zijn meer dan zestig jaar verstreken sedert de vaandeluitreiking aan het Korps Mariniers en na de oorlog is men bij de landmacht langzamerhand tot het inzicht gekomen dat de geschiedenis van ons land verder teruggaat dan tot 1813. dit heeft tenslotte geresulteerd in het Koninklijk Besluit van 12 maart 1977, nr. 101, 'houdende bepalingen inzake rangschikking, oprichtingsdata en genealogieën van eenheden der Koninklijke Landmacht', opgenomen in Landmachtorder 77023 – 23.2/14. in de daarbij horende bijlage worden van

de huidige regimenten en korpsen de oudste stamonderdelen en hun oprichtingsdata genoemd. Daarbij zijn enkele hedendaagse regimenten waarvan de afstamming is terug te voeren tot in de 16^e eeuw, zoals het Regiment Infanterie Johan Willem Friso (30 augustus 1577), het Regiment Huzaren van Boreel (22 juli 1585) en het Regiment Huzaren van Sytzma (17 oktober 1588). De consequenties om de mariniers duidelijk te maken dat zij niet het oudste korps zijn van de krijgsmacht en om de vaandels aan te passen en daarop de wapenfeiten uit de periode vòòr 1810 te vermelden heeft men evenwel niet getrokken. Vele regimenten zouden echter met recht opschriften als *Nieuwpoort (1600)*, *Seneffe (1674)*, *Torbay (1688)*, *Boyne (1690)* en *Spanje (1706-1707)* in hun vaandel of op een cravette kunnen voeren, zoals op het vaandel van het Korps Mariniers, terecht, ondermeer *Seneffe en Spanje* staan vermeld. Deze wapenfeiten hebben de mariniers verricht als infanterieregimenten van het Staatse leger, wat zij vanaf hun oprichting trouwens organisatorisch ook altijd zijn geweest.[2] Het is vreemd dat bij regimenten van de Koninklijke Landmacht die op dezelfde wijze afstammen van de korpsen van het Staatse leger als de mariniers, niet naar die wapenfeiten wordt verwezen. De maritiem-deterministische opvatting van de Nederlandse geschiedenis die hier ter lande in de 19^e eeuw is ontstaan, heeft ertoe geleid dat het continentale aspect van ons verleden nogal eens onderbelicht werd. Het is in dit verband veelzeggend dat geen korps of regiment van de landmacht, maar wel een eenheid die tot de zeemacht behoort, op zijn vaandel enkele wapenfeiten mag voeren die verwijzen naar gebeurtenissen die een uitvloeisel waren van de positie van de Republiek als continentale mogendheid.

Noten

1. Welke regimenten ten laste van de zeeprovincies kwamen kan met aflezen in de Staat van Oorlog, een jaarlijks door de Raad van State op te maken document waarin provinciegewijs stond aangegeven hoe de kosten voor het staatse Leger over de gewesten waren verdeeld. Die verdeling geschiedde volgens het quotenstelsel, dat wil zeggen dat elke provincie, naar draagkracht, voor een bepaald percentage werd aangeslagen. Zo betaalde Holland ruim 58% van de kosten voor het leger, Friesland ruim 11% en Zeeland iets meer dan 9 %. De laagst aangeslagen provincie was Overijssel die 3,5% betaalde. Uit de staat van Oorlog kon men eveneens aflezen welke regimenten elke provincie in betaling had, de zogenaamde repartitie. Een veel voorkomend misverstand is de gedachte dat de regimenten die een provincie betaalde ook op het grondgebied van dat gewest waren gelegerd. De meeste regimenten, te paard en te voet, waren gelegerd in de garnizoenen langs de landgrenzen in het oosten en in de Generaliteitsgebieden (het huidige Noord-Brabant en delen van Limburg).
2. Er is niets op tegen dat het Korps Mariniers herdenkt dat op 10 december 1665 de Staten van Holland een resolutie aannamen waarin werd besloten een 'regiment de marine' op te richten. Men moet daaruit echter niet afleiden dat er toen zoiets als een Korps Mariniers ontstond zoals dat thans bestaat. In feite werd er een gewoon infanterieregiment opgericht dat ook op zee kon worden ingezet, zoals het regiment vuurroers ook bepaalde specifieke taken moest vervullen. Bij gevechten te land, zoals bij Seneffe, traden de mariniers op binnen het verband van het leger.